

שלש הערות שוליים בשולי "תולדות"

1. משהו על הפשט ועל הדרש – (בעקבות מדרשו היפה של ר' אליעזר)

סיפורי המקרא, פסוקי המקרא ומילותיו, הקסימו ועוררו דורות אלפיים אשר ביקשו להבינם, לפרשם, לרדת לנבכי משמעותם, לעומקי כוונתם ולאמת הגדולה החבויה, ביודעין או שלא ביודעין, בתוכם.

בגדול אפשר לדבר על שתי דרכים בסיסיות בהן נוהגים העוסקים בספר הזה. האחת היא דרך הפשט, שעיקרה לנסות להבין את הכתוב, לפרשו ולרדת אל כוונת הכתוב כפי שהוא. הדרך השנייה היא דרך הדרש, שעיקרה לתת מובנים נוספים לכתוב, לנסח כוונות אחרות למילים ולפסוקים ולתת משמעות חדשה לפשט הכתובים.

רבבות הדרשנים שדרשו את הפסוקים, ניסו, מצד אחד, להבין גם את מה שלא אומר פשט המקרא, ומצד שני למצוא בכתובים סימוכין לגישות, לתפיסות עולם, לפירושן של הלכות ולהבנת החיים המשתנים של עולמנו הקטן למטה ולזה הגדול שמעבר.

קריאת המדרשים השונים מאפשרת לקוראם לא רק לעמוד על דרכי מחשבתו של הדרשן, לא רק להבין את כוונותיו, אלא גם ללמוד משהו על העולם הסובב את הדורש, על קהילתו ועל הדברים המטרידים את מנוחתו ומחשבתו, אשר להם הוא מנסה לתת תשובות בדרך שבה הוא דורש ומעבד את פשט הכתובים.

אין ספק שמרוצת הדורות המציאה לנו דרשנים גדולים ומוכשרים שאין לנו כל אפשרות לעמוד לצידם. אך אם אנחנו רוצים להיות (בדרכנו שלנו) חלק מהמשכיותו של עולם המחשבה היהודי, אם אנחנו רוצים לבטא את אמונתנו שגם לנו חלק בדוד ונחלה בבית ישי, חשוב שננסה גם להתמודד בעצמנו ולהוסיף כמה חלקי פירורים קטנים לשולחן המדרש היהודי הגדול (כפי שאנו מנסים לעשות זאת בפירושו לקבלת השבת, לחגים, למועדים ולטקס היהודי המסורתי). כמו בכל מדרש אחר, לפנינו ואחרינו, יש גם לנו הזכות להגיד, בדרך המדרש, משהו על עצמנו, על מחשבתנו ועל החברה והתקופה בה אנחנו חיים.

ההבדל הגדול בינינו לבין קודמינו נעוץ בכך שאיננו מתימרים להיות סמכות רוחנית של אף אחד ולא לקבוע הלכות עשה ולא תעשה. אנחנו מחפשים דרך לומר משהו באמצעות המדרש, אנחנו מבקשים דרך לגרות את מחשבתנו של הקורא, או השומע,

להביא אותו לפתוח את המקורות, לבדוק את הגיונו של המדרש, לעשות מדרש משל עצמו – אף פעם איננו אומרים לו "כזה ראה וקדש" אלא רק "כזה עשה וחשוב".

2. משהו על פרשת תולדות, על יצחק ועל החיים

איך נוטע אדם את אחיזתו בארץ?

אברהם הראשון מגיע לארץ, הוא נודד ומבקש לו מקום, יורד מן הארץ, חוזר, שוב יורד, שוב חוזר (כמו למשל בראשית י"ב 10), ומחפש דרכים לקבע את ארץ מושבו החדשה - בונה מזבחות (שם 7), חופר בארות ונוטע עצים (כ"א 33), בונה משפחה קטנה וקונה אחוזת קבר למשפחתו. עפרון החיתי מציע לו את השדה ואת מערת המכפלה חינם אין כסף. אך אברהם מתעקש לקנותה לו בכסף מלא (שם כ"ג). התעקשותו של אברהם לשלם בכסף מלא עבור מערת המכפלה עוררה דורות רבים של פרשנים ודרשנים, אשר מצאו בה את המסר הגדול של ההאחזות בארץ. אדם חוזר אל קברי אבותיו. המקום בו קבורים אבותי הוא מקומי, הוא נחלתי, הוא מורשתי, הוא מעין הקסמים הקורא לי לשוב אליו בכל מקום בו אמצא.

גם ליצחק שלנו דרכים משלו להאחז בארץ:

גם בימיו רעב גדול בארץ (כ"ו 1), אך בניגוד לאביו אברהם ולבנו יעקב, הוא איננו יורד מן הארץ (שם 2-3). הוא זורע בארץ הזאת ומוצא מאה שערים (שם 12). הוא הולך וגדל במקנה צאן ובקר, שכניו הפלשתים מקנאים בהצלחתו ומלך גרר מסלק אותו מארצו. יצחק עוזב ועובר לנחל גרר, עבדיו חופרים ומוצאים שם באר מים חיים. רועי גרר גוזלים ממנו את הבאר והוא חופר באר אחרת וגם עליה רבים איתו. יצחק עוזב גם את הבאר הזאת, הולך למקום אחר וחופר באר שלישית (הכל שם בכ"ו).

איזה לפף היצחק הזה, קצת רבים איתו הוא כבר מוותר, לוקחים לו באר מים חיים שהוא חפר בשנות רעב ובצורת והוא לא אומר כלום. ואחר כך עוד אחת והוא לא אומר כלום, עוזב את המקום כאילו הבאר הזו היא של האמא שלהם. מה יש לו לאיש הזה? לפחות תכניס אותם לנצח כמו שמקובל אצלנו: "זָכוּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עִמָּלֶךְ", תעביר את השנאה לדורות הבאים שידעו להם. תכריז עליהם בני מוות כמו שעושים אצלנו אחר כך לכל שבעת העממים היושבים בארץ. מה עובר עליו, הוא לא יודע שבמזרח התיכון אנשים מבינים רק כוח, שאם אתה מגלה כאן חולשה חבל לך על הזמן, שאם אתה מוותר על באר אחת יאלצו אותך לוותר על כל הבארות? עם ההתנהגות הגלותית הזו, אתה רוצה לחנך אותנו לציונות ולאחיזה בארץ? איך נכנסת בכלל לתנ"ך?

לאחר כל אלה עולה יצחק לבאר שבע, בונה שם מזבח וחופר באר נוספת ואז קורה הבלתי אפשרי: אבימלך מלך גרר ושר צבאו פיכל באים אליו לבאר שבע, יצחק מלא

פליאה על בואם ושואל אותם "מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחני מאתכם" (שם 27).

"נִיאָמְרוּ כָּאוֹ כְּאִינוּ כִּי הָיָה יְהוָה עִמָּךְ וְנִאֲמָר תְּהִי נָא אֱלֹהֵי בְּיֹנְתֵינוּ בְּיִגְנוּ וּבִיגְנָךְ וְנִכְרְתָה כְּרִית עִמָּךְ" (שם 28). מילא יצחק, אבל אבימלך ושר צבאו גם כן נולדו בשויצריה? גם הם

אינם יודעים את חוקיו של המזרח התיכון? עם זה הם באים לכרות ברית? אין לנו מספיק עדויות על לידתם וגם לא על הציון הפסיכומטרי שקיבלו לקראת גיוסם לצבא. אבל אולי הם גילו שטוב לכרות ברית דווקא עם כאלה שאינם מכריזים מיד מלחמה, דווקא עם כאלה שיכולים לעמוד בפני עלבון ופגיעה, דווקא עם כאלה שמסוגלים להתמודד עם הקושי, לא לצאת מיד למלחמה ולא מיד להתיאש, אלא למצוא דרכים חלופיות להתמודדות עם מצבם.

אולי הם גילו משהו על כוחם של החלשים שבמקום לרדת מן הארץ בימי הרעב, נאחזים בה ומוציאים מאה שערים, של אלה שלא בורחים לחרון כשמישהו מאיים עליהם, ואפילו כדי למצוא אישה בנכר שולחים מישהו אחר במקומם. גילו משהו על אמינותם של אלה שיודעים לאהוב את בניהם גם כשהם ציידים אסייתים פרימיטיביים. גילו משהו על נחישותם של אלה שבאָרם נגזלת והם הולכים לחפור בורות חדשים, גילו משהו על כוחות החיים של אלה הרגילים מגיל צעיר להתמודד עם סכינים על צוארם ...

ואולי הם סתם גילו משהו על עוצמתם של מבקשי השלום.

3. משהו על המוות ועל חיים

איני כופר באמונתם ואיני ממעיט מערכם של אלה המנסים לגדל את הציונות החדשה על ערכי החיים של מערת המכפלה, של קבר רחל, או של קבר יוסף. אני כשלעצמי אוהב את הציונות האותנטית והבלתי מתפשרת של יצחק. זה שאינו מכתת מעדריו לחרב, זה שאינו הופך את יריביו לשונאים, זה שבמקום לחפור קברים חופר בארות מים חיים.